

Päihdepotilaan itsemääräämiskyky: kohtuukäyttö vai raittius

Rauno Mäkelä

Dosentti, psykiatri, päihdelääketieteen ep
(emeritus), filosofian ja historian opiskelija

Päihdelääketieteen yhdistys 28.2.2013

”Historiaa”: 1980-luvulla...

Mäkelä R, Sirén A
Sosiaaliturva 23 / 1983

Tavoitteena juomisen vä-
hentäminen

Mäkelä R
Vesiposti 3 / 1983

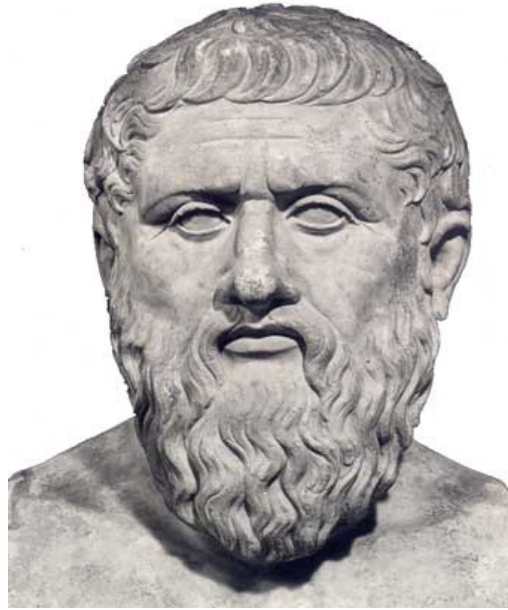
Onko kohtuus kohtuutonta?

Sirén A, Mäkelä R
Alkoholipolitiikka 1984

Normaalijuomisesta hallit-
tuun juomiseen

Sirén A, Mäkelä R
Nord Psykiatr Tidsskr 1985

The concept of moderate
drinking defined by the....

Platon 427-347 eaa.

Kohtuuttomuuden pitkä historia...

- ”Ne jumalat, jotka loivat meidät, tiesivät taipumuksemme kohtuuttomuuteen ruoan ja juoman suhteen, niin että me ahneudessaamme nautimme niitä paljon enemmän kuin olisi kohtuullista”. (Platon / *Timaios*)
- Juomingit, krapulatila, juomisen haitat ja säätely (Platon / *Pidot*)

Aristoteles 384-322 eaa.

Aristoteles

- ”*Nikomakhoksen etiikka*”:
- Puute – keskitie – liiallisuus
- Hyve-etiikka: kohtuullisuuden hyve, hillittömyyden pahe, heikkoluonteisuus
- Hillittömyys ja paheellisuus itse tahdonalaisesti aiheutettuja
- Kontrollin menetys tapahtuu vähitellen, ”huomaamattomasti kuten taudeissa”
- Alkoholi runsas käyttö ja sen seuraukset (myös sairaudet) ovat paheita, joita tulee moittia

Täysraittiuden juuret ?

- Antiikin Kreikassa ja Roomassa liberaalit arvot: alkoholi osana kulttuuria ja seurustelua, kohtuukäyttö ja runsas käyttö
- Juutalaisuus: absolutismi tai hyvin vähäinen käyttö
- Kristinusko: Edelliset yhdessä ⇒ ambivalenssi
- Arabimaissa runsasta käyttöä, kunnes islamin mukana absolutismi

Tuomas Akvinolainen 1225-1274

Nautintoja vai ei....

- ”Vanhat filosofit...katsoivat, että kaikkia ruumiillisia nautintoja oli sanottava pahoiksi, jotta kohtuuttomiin nautintoihin alttiit ihmiset näistä nautinnoista vetäytyen saavuttaisivat hyveen keskitien.”
- ”Tämä käsitys ei ollut oikea. Kukaan ei voi elää täysin ilman ruumiillisia ja aistillisia nautintoja... Maltillinen ei välttä kaikkia nautintoja, vaan hillittömiä ja järjettömiä nautintoja.”
(Tuomas Akvinolainen)

John Stuart Mill (Englanti 1773-1836)

- Utilitarismin eräs kehittäjä
- Vapaus tehdä itselle mitä haluaa, kunhan vastaa seurauksista eikä vahingoita muita
 - juopottelukin periaatteessa yksityisasia...
- Yleisen mielipiteen tuomio: voi moittaa huonosti käyttäytyvää (pahe, vaikka ei rikos)
 - voiko juopottelua moittaa, jos ei haittaa muita?

Normatiivinen etiikka

- Hyve-etiikka
 - Kohtuullisuus, itsekontrolli, hyvä elämä (Aristoteles).
 - Myös yhteiskunnan hyveet: sisäisesti hyvät käytännöt, ihmiselämän kertomus, moraalinen perinne (moderni valtio ei sovi tähän) (MacIntyre 2004).
- Velvollisuusetiikka
 - Kategorinen imperatiivi: ihmisen on toimittava aina siten, että hänen toimintansa kantava ajatus voi tulla laiksi kaikkina aikoina.
 - Moraalisen agentin tulee asettua toisen henkilön asemaan ja pohtia empatiakykynsä avulla, miten toista ihmistä tulee kohdella ja käsitellä päämääränä sinänsä. (Immanuel Kant)
- Hyötyetiikka
 - Utilitarismi: suurin kokonaishyöty mahdollisimman monelle, hyöty on moraalin ainoa lähtökohta. (Mill)

Raittiusliikkeen juuria

- *Sôfrosynê* (kreikk.): järkevyyt, itsehillintä, keskittien kohtuullisuus.
- *Temperance* (engl.): harkitsevuus, itsehillintä, kohtuullisuus, (myöhemmin) raittius
- Amerikk. lääkäri Benjamin Rush (1745-1813): "raittiusliikkeen" perustaja, kannatti kohtuullisuutta
- *Temperance movement*: 1830-luvulla jakautui kohtuuden ja täysraittiuuden kannattajiin

Elias Lönnrot

Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri 1839:

- Palowiina turmelewasinta, vain joskus hyötyä...
- Hyvä olut wirwoittawampaa ja terveellisempää
- Tapa woi muuttua tarpeeksi, ja wapaasta mieltahtoisesta olennota tulee palowiinan orja

Lääkäri, raittiusmies, valtiopäivämies A.A.Granfelt

- Valtiopäivillä ”esitys laiksi juoppouden vastustamisesta, kun se on kehittynyt ihmisen fyysillisestä luonteesta riippuvaksi sairaalloiseksi tilaksi, sekä parannuslaitoksen perustamisesta juoppoja varten, jotka on tuomittu joksikin ajaksi sellaisessa laitoksessa hoidettavaksi”
- Juoppous osin perinnöllistä, alempien sosiaaliluokkien vaiva
- Granfelt A.A.: Juomatauti, sen hoito ja parantaminen. *Duodecim* 1889;5(4): 83-88.

Tavoitteena raittius...

- 1858 Turmiolan Tommi
- 1860 raittiusseuratoiminta käynnistyy
 - isänmaallisuus, uskonnollisuus, työväenliike
- 1889 ensimmäinen alkoholiparantola
- 1919-1932 kieltolaki
 - kumottiin, kun laitton viinakauppa, väkivalta ym haitat lisääntyivät ja valtio tarvitsi verotuloja
 - alkoholilain valmistelu viivästyi

Raittius vai kohtuus (1930-luku)

- Raittiusliike jatkui kieltolain jälkeen
- AA-liike USA:ssa
- 1937 alkoholilaki
 - sosiaaliset haitat, sosiaaliviranomaisten pakkoneuvonnat ja pitkät laitoshoidot
 - vedottiin omaan tahtoon, tavoitteena täysraittius
 - (terveydenhuolto: sairaaloinen halu käyttää alkoholia, hermoston ym alkoholisairaudet)
- Alkon ambivalenssi
 - alkoholin ostaminen häpeällinen tapahtuma, ostajaintarkkailu, myyntirajoitukset, myöh. viinakortti
 - verotuottoa tavoiteltiin, siksi oli suositeltava kohtuukäyttöä

1950-luku: hoito monipuolistuu

- AA-liike 1940-luvun lopulta
 - kontrollikyky mennyt, mutta silti oltava tahtoa ja kykyä hakeutua hoitoon: vertaisryhmä, korkeampi voima, täysraittius ainoa tavoite
- Antabus 1948-
 - lääkärin reseptillä, oltava täysraittis
- Järvenpään sosiaalisairaala 1951-
 - lääkärijohtoinen, potilaiden luokittelu jatkohoitoa varten
- Psykoanalyttinen terapia 1950-luvulta
 - alkoholistipersoonallisuus, hoidossa oltava raittiina
- A-klinikkasäätiö 1955-
 - jatkoa ostajaintarkkailulle, sosiaalityö ja moniammatillinen tiimi, asiakaskeskeisyys, myös kohtuukäyttö mahdollinen (tosin asiaa "piiloteltiin"?)

Päihdeongelman mallit

- Moraalimalli: autonomiakyvyt kunnossa
 - Tavoite sekä yhteiskunnan että yksilön hyvä
 - Täysraittius: hyve
 - Kohtuus: hyve (alkoholi), rikos (huumeet)
 - Liikakäyttö: moitittava pahe tai rikos
- Sairausmalli: autonomia alentunut
 - AA / Minnesota / myllyhoito
 - Psykodynaaminen teoria (psykykinen)
 - Neurobiologinen teoria (somaattinen), vrt. ICD-10
- Ongelmamalli: autonomiakyvut kunnossa ??
 - "Ei-sairaus", hoidetaan biopsykososiaalisella mallilla

Autonomia (~itse-määräämisoikeus ja – kyky)

- Autonomia on itsensä hallitsemista vapaana muiden kontrolloivalta vaikutukselta ja vapaana omista rajoitteista, kuten riittämättömästä ymmärryskyvystä, joka estäisi merkitykselliset valinnat.
- Kyse on siis sekä henkilön vapaudesta että toimintakyvystä (kompetenssista).
- Autonominen henkilö kykenee ymmärtämään, ajattelemaan, harkitsemaan ja tekemään riippumattomia hoito- ym valintoja.
- Hoidossa: autonomia on tavoitetila, ei lähtöoletus.

Sisäinen vai ulkoinen kontrolli ?

- **Autonomia / oma sisäinen kontrolli (ja vastuu)**
 - autonominen ja kompetentti ihminen / potilas, päättää itse hoidontarpeensa ja hoitotavoitteensa (vaihtoehdot?)
- **Ulkoinen kontrolli**
 - päihteen aiheuttama aivojen toimintahäiriö ⇒ sisäisen kontrollin aleneminen
 - sopimaton teko ⇒ ympäristön moite; laiton teko ⇒ rangaistus
 - sisäisen kontrollin / autonomian palautus ympäristön tuella tai hoidolla
 - ulkoinen taho (kuka?) määrittelee myös hoitotavoitteen (vaihtoehdot?)
 - erityistapauksena ”pakkohoito”: hoito vai rangaistus

ICD-10 päihderiippuvuuskaiteerit (vähintään 3, vähintään 1 kk)

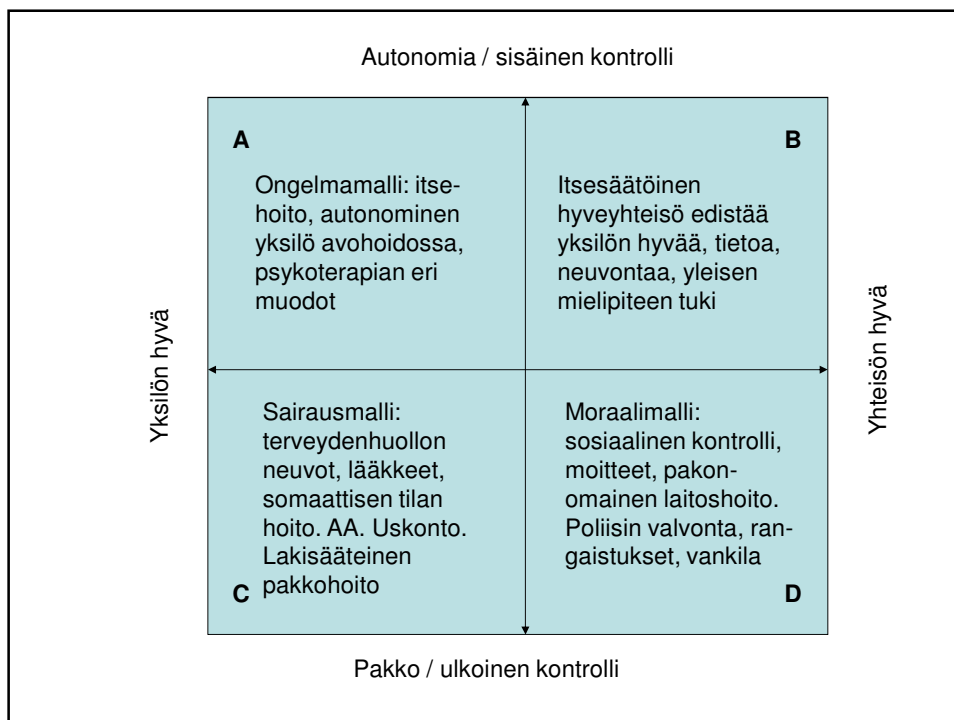
1. Voimakas halu tai pakonomainen tarve käyttää ainetta
2. Kyky kontrolloida käytön aloittamista, lopettamista tai annoksen kokoa on heikentynyt
3. Vieroitusoireet käytön loppuessa
4. Sietokyvyn kasvu (toleranssi)
5. Elämän keskittyminen aineen käyttöön
6. Jatkuva käyttö huolimatta haitoista (joista tietää)

Riippuvuuden (aivo)sairausmalli

- Mielihyväkeskusten yliaktiivisuus: päihde vapauttaa dopamiinia, välittömät palkinnot
- Otsalohkon aliaktiivisuus: kognitiot ja "tahto" ja itsemääräämiskyky ("järki") heikkenevät
- Päihde huijaa järjestelmää, josta tulee "likinäköinen", voi syntyä päätöksiä ennen kuin ne tulevat tietoisuuteen
- Järjestelmä herkistyy, "muisti" säilyy > "himo", retkahdusalttius
- > Sisäinen kontrolli / autonomia alenee

Filosofin vastaväitteitä pakonomaisuudelle (Foddy, Addiction –lehti 2011)

- Myös ei-addiktit aiheuttavat tahdonalaisesti haittoja itselleen ja tekevät epäviisaita valintoja, vaikka rationaaliset kyvyt ovatkin tallella.
- Ei ole neurotieteellisiä todisteita, että ei-päihtyneen addiktin aivot eivät voisi toimia vapaasti ja vastuullisesti (päihtymystila on eri asia).
- Autonomia ei alentunut ? = vastuullinen

Milloin addiktilla on riittävä itsemääräämiskyky ?

- Päihtyneenä (mikä promilleluku tms)
- Kun aine on juuri poistunut elimistöstä
- Kun vieroitusoireet ovat vähentyneet tai loppuneet
- Kun päihteetöntä aikaa ollut 1 kk, 1 vuosi tms
- Ei milloinkaan
- * Milloin voi itse päättää hoitotavoitteensa?
Miten ulkopuolinen taho määrittelee sen?

Hoidon tavoitteeksi siis

(koskee alkoholia)

- Täysraittius
 - lopun ikää
 - määräajaksi (ja mitä sitten...)
 - mitä hyötyjä / haittoja
- Kohtuukäyttö
 - kertamäärä, frekvenssi, viikkomäärä jne
 - käyttötilanteet
 - omat ja ympäristön uskomukset
 - mitä hyötyjä / haittoja
 - mitä jos ei toteudu...?
- Miten määritellään itsemääräämiskyky ?
Kuka määrittelee ?